

Jerzy Reichan
Instytut Języka Polskiego PAN, Kraków
jerzyreichan@wp.pl

PROFESOR MARIAN KUCAŁA JAKO DIALEKTOLOG¹

Słowa kluczowe: historia polskiego językoznawstwa, dialektologia polska, historia języka polskiego, językoznawcy krakowscy, Towarzystwo Miłośników Języka Polskiego, Marian Kucała

Keywords: history of Polish linguistics, Polish dialectology, history of Polish, linguists from Cracow, Society of Friends of the Polish Language, Marian Kucała

Twórczość dialektologiczną rozpoczął Marian Kucała bardzo wcześnie, bo już w czasie studiów, kiedy zainteresował swojego znakomitego nauczyciela, profesora Kazimierza Nitscha ciekawym zjawiskiem gwarowym występującym w Więciórce. Było to podwojenie końcówki pierwszej osoby liczby pojedynczej czasu przeszłego. Wkrótce w „Języku Polskim” ukazał się drukiem pierwszy artykuł Kucały zatytułowany *Wzmacnianie ruchomej końcówki czasu przeszłego* (wtedy poszedł, kupiłągek soli) (Kucała 1951a). W artykule przytoczył autor kilka cytatów pochodzących z Więciórki oraz podał przykłady zanotowane w innych źródłach z Małopolski południowej. Nawiązał też do analogicznych zjawisk występujących w innych gwarach. (W artykule opublikowanym kilkanaście lat później omówił odnalezione przez siebie podwojone końcówki w materiale staropolskim (*Staropolskie przykłady podwajania ruchomej końcówki czasu przeszłego*, 1970)).

Młodego badacza zainteresował artykuł Stanisława Pigońa *Słówko o żeńskich nazwiskach na wsi* (Pigoń 1951). W interesującym dopisku scharakteryzował sytuację w tym zakresie w swojej rodzinnej Więciórce (Kucała 1951b).

W roku 1955 ukazały się, również w „Języku Polskim”, dwa dalsze artykuły. Pierwszy z nich, zatytułowany *Znaczenie i zasięg przymiotników na -ni* (przedni,

1 Referat przedstawiony podczas posiedzenia Komisji Językoznawstwa Oddziału PAN w Krakowie, zorganizowanego 28 X 2015 r. dla uczczenia pamięci prof. Mariana Kucały [Red. „LV”].

letni) (Kucała 1955a) omawia wprawdzie głównie sytuację w dziejach polszczyzny literackiej, ale zawiera też część slawistyczną oraz długi passus poświęcony sytuacji w gwarach, skąd autor cytuje wiele interesujących przykładów różniących gwary od polszczyzny literackiej, typu: *boczni, górni, ostateczni, powtórni*. W artykule ukazuje inną niż w polszczyźnie literackiej repartycję sufiksów *ni-* i *ny-* oraz zajmuje się geografią zjawiska, wykazując, że zasięg geograficzny omawianych typów jest kolejnym argumentem popierającym wielkopolską teorię tworzenia się polskiego języka literackiego. Omawiany artykuł stał się pretekstem do interesującej wypowiedzi polemicznej Marii Honowskiej (1956), która w tym czasie zbierała materiały do przymiotników staro-cerkiewno-słowiańskich). Na ten głos polemiczny Kucała odpowiedział w tym samym numerze czasopisma, ilustrując swoje tezy licznymi przykładami z języka staro-cerkiewno-słowiańskiego (Kucała 1956).

Także w roku 1955 opublikował Kucała drugi artykuł poświęcony gwarowym wyrazom *sacać, socić* mającym znaczenie 'suwać, sunąć'. Wskazał w nim zasięg geograficzny wyrazów, ich związki z językami czeskim i słowackim. Podał też długą serię ich synonimów zanotowanych w rodzinnej Więciórce (Kucała 1955b).

W początku lat 50. ubiegłego wieku rozpoczął Kazimierz Nitsch razem z zespołem uczonych prace przygotowawcze do *Małego atlasu gwar polskich*. Należało zebrać materiały w wielu miejscowościach na całym polskim obszarze językowym. W pracy tej nie mogło zabraknąć materiału Mariana Kucały z jego rodzinnej Więciórki. Materiał ten był szczególnie wartościowy, bo pochodził od autochtona, a przy tym dialektologa wykształconego na seminariach Nitscha. Tak więc w MAGP znalazł się punkt 10a (Więciórka), z którego dane weszły do przeszło 600 map atlasu (Kucała 1957b). Poproszono potem Kucałę w następnych dziesięcioleciach o opracowanie danych z Więciórki do *Ogólnokarpackiego atlasu językowego* (Kucała 1987) i do *Ogólnosłowiańskiego atlasu językowego* (Kucała 1994b). Do każdego z tych atlasów trzeba było wypełnić kwestionariusz składający się z kilku tysięcy pytań. Nasz uczony wykonał tę olbrzymią pracę. Nie odmówił też Karolowi Dejniewi przygotowującemu wielki *Atlas gwar polskich* (Kucała 1998). Znalazły się więc dane z Więciórki nie tylko w atlasach polskich, lecz także w atlasie ogólnosłowiańskim i ogólnokarpackim.

Wróćmy jednak do lat 50. ubiegłego wieku. W roku 1957 ukazało się drukiem największe dialektologiczne dzieło Mariana Kucały, jakim jest *Porównawczy słownik trzech wsi małopolskich*². Pomysł zebrania pełnego materiału leksykalnego rodzinnej wsi przez autochtona mającego gruntowne wykształcenie dialektologiczne był znakomity. Autor okazał się badaczem nie tylko kompetentnym, lecz także bystrym i wrażliwym na rozmaite zjawiska językowe. Efektem tego było powstanie dzieła wybitnego, które stało się wzorem dla wielu późniejszych autorów słowników gwarowych.

Już sam zamysł, by przedstawić materiał w układzie tematycznym, stanowił *novum* w polskiej leksykografii gwarowej. Układ taki ma wiele zalet. Dzięki niemu

² Por. recenzja: W. Kupiszewski, „Poradnik Językowy” 1958, nr 1, s. 43–46.

można umieścić w jednym dziale zarówno wyrazy bliskie znaczeniowo, jak i nazwy części rozmaitych urządzeń, które w układzie alfabetycznym znajdowałyby się w różnych miejscach słownika. Dzięki zamieszczonemu w słowniku indeksowi alfabetycznemu można bez trudu dotrzeć do każdego wyrazu w każdym jego znaczeniu.

Inną zaletą słownika, zasygnalizowaną w tytule, jest fakt, że jest to słownik „porównawczy”. Po każdym wyrazie zapisanym w Więciórce znajduje się informacja, jak dany desygnat jest nazywany w podbabiogórskiej Sidziny i w podkrakowskim Facimiechu. Dobór miejscowości jest trafny. Dzięki takiemu rozłożeniu badanych wsi możemy się zorientować, jakie jest zróżnicowanie słownictwa gwarowego południowej Małopolski na przestrzeni sięgającej od gór po okolice Krakowa.

Słownik Kucały „zawiera – według autora – około 7000 haseł” (Kucała 1957a: 6). Kilka jednak wierszy niżej autor zaraz dodaje, że mnóstwo wyrazów zdrobniałych, zgrubiałych, czasowników z różnymi przedrostkami, formy jedno- i wielokrotne łączy razem we wspólnych hasłach. W istocie więc liczba wyrazów zawartych w słowniku jest znacznie większa. Chcąc się przekonać, o ile większa jest ta liczba, skontrolowałem hasła z Więciórki z działów *Praca w polu* i *Poruszanie czegoś*. W dziale *Praca w polu* jest haseł 114, zaś wyrazów z Więciórki – 155. W dziale *Poruszanie czegoś* jest haseł 101, zaś wyrazów z Więciórki – 155. Uogólniając takie proporcje na całą pracę, można zatem przyjąć, że w 7000 haseł słownika jest około 10 000 wyrazów z samej tylko Więciórki, nie licząc rozmaitych wyrazów z Sidziny i Facimiecha, których brak w Więciórce. Indeks alfabetyczny wyrazów zamieszczony na końcu słownika wykazuje, że we wszystkich trzech wsiach jest około 8600 wyrazów, jednak – jak zaznacza autor – „bez form zdrobniałych, przed- i przyrostkowych itp.” (Kucała 1957a: 345). Na podstawie przeprowadzonych przeze mnie obliczeń wszystkich wyrazów z wszystkich trzech wsi jest w słowniku około 13000.

Przy końcu omawianego dzieła umieścił autor duży wykaz zatytułowany *Wyrazy nie występujące w gwarze Więciórki*, w którym zaznacza też stan z Sidziny i Facimiecha. We wstępie do tego wykazu znajduje się bardzo ważna uwaga:

Jeszcze co do Więciórki można mieć wysoki procent pewności, że nie ma w jej gwarze słów nie zanotowanych w słowniku, co do tamtych dwu wsi pewności mieć nie można (ibid.: 295).

Pisze dalej autor, że

[...] jest on [tj. ten wykaz – J.R.] wyborem niecałego tysiąca słów przede wszystkim z języka ogólnego. Wśród tych wyrazów jest grupa takich, których ludzie z tych wsi nie znają i nie rozumieją w ogóle, większość jednak to wyrazy znane i nawet czasami używane. Ponieważ jednak używają ich rzadko tylko niektórzy młodszy ludzie, wykazujący także inne wpływy języka literackiego, i to głównie w rozmowach z ludźmi nie ze wsi, a znaczna część mieszkańców nie używa ich wcale, jest oczywiste, że nie są to wyrazy gwarowe, choć przedostają się tutaj ze wzrastającym ostatnio wpływem języka literackiego (ibid.: 295).

W omawianym wykazie wyrazów nie występujących w gwarze Więciórki nie podał autor – co oczywiście jest decyzją mądrą – mnóstwa wyrazów polszczyzny ogólnej należących do różnych terminologii, np. do terminologii technicznej, takich jak: *telefon, gramofon*, do terminologii naukowej, takich jak: *asystent, adiunkt, docent, habilitacja, chemik, biolog* itd., itd. W wykazie znalazły się – co trzeba uznać za słuszną decyzję – wyrazy najbardziej podstawowe, potoczne. Z zaciekawieniem czytamy w tym wykazie informację, że w dawnej gwarze Więciórki nie były używane takie, zdawałoby się, podstawowe nazwy z terminologii rodzinnej, jak np. *córka, rodzice, teść, teściowa*. Córkę – jak się dowiadujemy ze *Słownika* – określano wyrazem *dziewka*, dla rodziców i teściów stosowano widocznie określenia opisowe.

Słownik wieńczy zamieszczone na jego końcu studium leksykologiczne, w którym autor przeprowadził wnikliwą analizę geograficznojęzykową zebranego słownictwa. Ukazał w nim wspólności i różnice występujące na całym terenie, odrębność leksykalną Więciórki, wspólności Więciórki i Sidziny w przeciwieństwie do Facimiecha, z kolei wyrazy wspólne Więciórce i Facimiechowi w przeciwieństwie do Sidziny, wreszcie wspólne Sidzinie i Facimiechowi w przeciwieństwie do Więciórki. Poszczególne działy składają się z szeregu poddziałów, w których autor ukazuje różnice i cechy wspólne mające charakter leksykalny i semantyczny. Dokonuje szeregu obliczeń, podaje wyniki w procentach. Wykazy i wyliczenia kończy bardzo interesujące podsumowanie. Z niego zacytuję szczególnie ważną obserwację:

Wszystkie te obliczenia i zestawienia ukazały zróżnicowanie leksykalne niewielkiego, ale językowo wcale nie jednolitego obszaru południowo-zachodniej Małopolski. Zróżnicowanie to okazało się duże, skoro tylko 60% słownictwa jest jednakowe, a 40% różni się bądź to swoją formą, która zwykłymi różnicami systemów gramatycznych wytłumaczyć się nie da, bądź też całkiem innymi wyrazami, czy brakiem wielu wyrazów na części terytorium. Z liczb tych można by wyciągnąć wniosek, że skoro prawie co drugie słowo się różni, a co czwarte, piąte jest całkiem inne, to ludzie spod Krakowa, spod Myślenic i spod Babiej Góry powinni by przy porozumiewaniu się ze sobą napotykać wielkie trudności, czego przecież w praktyce nie obserwujemy. Sprzeczność jest tylko pozorna i wynika z tego faktu, który tu chcę mocno podkreślić, że słownictwo wspólne to słownictwo podstawowe, najważniejsze i najczęściej używane – różnice natomiast występują przede wszystkim przy słownictwie rzadziej używanym, bardziej specjalnym (ibid.: 329–330).

W podsumowaniu jest też bardzo interesująca uwaga poświęcona związkom leksykalnym polsko-słowackim. Autora zaskoczyło to, że o wiele więcej jest tego typu związków polsko-słowackich w Więciórce niż w znacznie bliższej terenu Słowacji Sidzinie (ibid.: 332). Do tej sprawy jeszcze wrócę przy omawianiu jednego z późniejszych artykułów.

Porównawczy słownik trzech wsi małopolskich Mariana Kucały ze względu na swoje wielkie walory poznawcze, zastosowany w nim układ tematyczny, zamieszczony na końcu wykaz wyrazów nieużywanych w Więciórce oraz wnikliwe studium

porównawcze zestawiające słownictwo trzech wsi stał się dziełem czołowym w polskiej leksykografii gwarowej. Od lat 50. ubiegłego wieku powstało wiele słowników gwarowych obszerniejszych od dzieła Kucały, jednak niełatwo go przewyżżyć wnikliwością i trafnością opracowania.

Przygotował też Kucała kilka tekstów gwarowych z Więciórki do II wydania *Wyboru polskich tekstów gwarowych* Kazimierza Nitscha (1960).

Twórczość Kucały cechuje duża pomysłowość i nieszablonowość w wyborze tematów badawczych. Zauważyliśmy to już w *Porównawczym słowniku trzech wsi małopolskich*, do którego dołączył niekonwencjonalny, ale jakże wartościowy *Wykaz wyrazów nieużywanych w Więciórce*.

Z kolei w roku 1960 opublikował artykuł *O słownictwie ludzi wyzbywających się gwary* (Kucała 1960a), wygłoszony wcześniej w czasie zjazdu Polskiego Towarzystwa Językoznawczego. Jest to studium pionierskie, wyprzedzające o kilkadziesiąt lat prace socjolingwistyczne ukazujące proces odchodzenia od gwary, takie jak książki Haliny Kurek (1995, 2003). Wprawdzie już w okresie międzywojennym zaczęły się ukazywać prace o rozchwianiu fonetycznego systemu gwarowego zainspirowane przez Doroszewskiego (np. Doroszewski 1934), ale w zakresie badania ewolucji gwarowej leksyki praca Kucały stanowiła *novum*. Były to czasy, w których uwaga dialektologów skupiała się na tym, by uchwycić to, co najstarsze i co najmniej skażone wpływem polszczyzny literackiej. Kucała w omawianym studium bardzo wnikliwie analizuje słownictwo ludzi wyzbywających się gwary. Nie tylko omawia wyrazy, które sobie przyswoili, ale także wskazuje, jakie dawne wyrazy gwarowe zachowali i z jakich przyczyn je zachowali. Bardzo interesującą grupę stanowią wyrazy, które w gwarze mają inne znaczenie niż w polszczyźnie literackiej, co prowadzi czasem do zabawnych nieporozumień. Bywają też sytuacje, w których ktoś unikający gwary jest przekonany, że jakiś wyraz wspólny gwarze i polszczyźnie literackiej jest tylko gwarowy i że należy go unikać, jako przykład Kucała podaje kogoś, kto mówi, że „lubi takie kluski ze serem, co je na wsi nazywają pierogi” (Kucała 1960: 146). Ludzie wyzbywający się gwary unikają wielu takich słów wspólnych gwarze i polszczyźnie literackiej, które mają szatę fonetyczną wybitnie gwarową. Bardzo interesująca jest obserwacja dotycząca zastępowania całych grup wyrazów bliskoznacznymi jednym literackim wyrazem, który nie wyraża różnych subtelności znaczeniowych, co prowadzi do wielkiego zubożenia słownictwa ludzi unikających gwary. Sporą grupę wyrazów u omawianej grupy ludzi stanowią słowa zapożyczone z żargonu miejskiego typu: *kumpel*, *frajer*, *forsa*, *kantować*, *wykitować* (ibid.: 152). Wspomina wreszcie autor o różnych wyrazach ordynarnych i rubasznym, z których część jest używana w rozmaitych znaczeniach przenośnych. Jako przykład podaje wyraz *pieprzyć*, ilustrując jego użycia różnymi cytatami. W podsumowaniu autor pisze:

Stwierdziliśmy wyżej na przykładach, że omawiani tu ludzie tracą mnóstwo pojęć językowi literackiemu nieznanych wraz z traceniem wyrazów za bardzo

„gwarowo” brzmiących, stwierdziliśmy dalej, że ginie wiele wyrazów gwarowych i pojęć, zastępowanych przez bardziej literackie wyrazy bliskoznaczne [...], co doprowadza często do tego, że niektóre liczne gwarowe grupy wyrazów bliskoznacznych zastępuje się nielicznymi ogólnymi terminami, dalej zauważyliśmy unikanie pewnej ilości słów istniejących i w języku literackim, mylnie uważanych za wyłącznie gwarowe, w końcu, że spośród wyrazów mających w literackim inne odpowiedniki również pewna część w tym słownictwie nie występuje. To po stronie minusów. Po stronie plusów dość duża ilość literackich wyrazów, z których tylko część określa nowe, gwarze nieznane pojęcia. Bilans niewesoły. Widać jasno, że jeśli idzie o pojęcia, o wiele więcej ludzie ci tracą z gwary, niż przejmują z języka literackiego. A na czymże polega prawdziwe bogactwo języka? Chyba przede wszystkim na możliwości jak najdokładniejszego wyrażenia jak największej ilości pojęć. Jeżeli tak, to język ludzi wyzbywających się gwary, tu omówiony, jest bardzo ubogi (ibid.: 155–156).

Do obfitego nurtu badań nad kategoriami żywotności – nieżywotności włącza się Kucała artykułem ukazującym, jak ten problem kształtuje się w gwarze Więciórki, zatytułowanym *Zanikanie kategorii żywotności – nieżywotności w jednej z gwar polskich* (Kucała 1971). Po przeanalizowaniu obfitego materiału dochodzi do wniosku:

W omawianej gwarze kategoria żywotności dziś już prawie nie istnieje, zastąpiona przez inną, szerszą kategorię językową, którą by można nazwać kategorią wyodrębnionej jednostkowości (ibid.: 313).

Z kolei zainteresowała autora gwarowa końcówka -ę w bierniku przymiotników. W artykule *Końcówka -ę biernika liczby pojedynczej rodzaju żeńskiego przymiotników w świetle nowszych prac dialektologicznych* (Kucała 1977) na podstawie wszelkich opracowań i źródeł, w tym głównie atlasów gwarowych, ukazuje zasięg tego zjawiska, wykazując, że nie tylko zanik *a* pochylonego miał wpływ na jego powstanie.

Do badań nad słownictwem Więciórki przeprowadzonych w *Porównawczym słowniku...* nawiązuje artykuł *Związki leksykalne gwary Więciórki (woj. krakowskie) z literackim językiem słowackim* (Kucała 1992). Autor cytuje w nim około 400 wyrazów wspólnych gwarze Więciórki i literackiemu językowi słowackiemu. Wykazuje, że wyrazy te oznaczają desygnaty starej kultury ludowej, nie można ich zatem uznać za wpływy jednego języka na drugi, tylko za wskaźnik dawnych związków językowych.

Kolejnym oryginalnym pomysłem Kucały jest artykuł zatytułowany *O wykorzystywaniu niektórych cech gwarowych przy nauczaniu ortografii* (Kucała 1969). Zauważa w nim, że:

Pisownia polska jest, jak wiadomo, w znacznej mierze pisownią etymologiczno-historyczną, tzn. uwzględniającą pokrewieństwa między wyrazami i niektóre właściwości dawnej wymowy, dziś już w języku literackim nie występujące. A ponieważ w gwarach zachowało się wiele cech w porównaniu z językiem literackim archaicznych, stąd można się doszukiwać pewnych zgodności między fonetyką gwarową a obowiązującą pisownią (ibid.: 19).

W artykule zwraca uwagę między innymi na pomocne na terenach mazurzących wskazywanie uczniom związanej z ich gwarową wymową innej pisowni wyrazów z *rz* i *ż*. Z kolei na obszarach wymawiających inaczej *u* i *o* pochyłone należy pozwolić uczniom dostrzec tę zbieżność ich wymowy z pisownią literacką. W analogiczny sposób rozważa też autor problem synchronicznej wymowy samogłosek nosowych i grup spółgłoskowych typu *tv*, *kv*, *śv*.

Zatrzymajmy się z kolei przy artykule zatytułowanym *Hiperdialektyzacja* (Kucała 1997), w którym Kucała opisuje rozmaite przykłady nieudolnego naśladowania gwary przez wielu autorów stosujących stylizację gwarową. Powołuje się przy tym na bogatą w tym zakresie literaturę przedmiotu. Dochodzi do przekonania, że w pewnych wypadkach nawet niezbyt konsekwentnie przeprowadzona stylizacja gwarowa może być zaakceptowana. Jako przykład takiej stylizacji podaje *Chłopów* Reymonta.

Idąc dalej szlakiem oryginalnych pomysłów badawczych autora, napotykamy bardzo miłą i interesującą książeczkę popularnonaukową, zatytułowaną *Twoja mowa cię zdradza. Regionalizmy i dialektyzmy języka polskiego*, wydaną dwukrotnie przez Towarzystwo Miłośników Języka Polskiego, drugi raz w formie rozszerzonej (Kucała 1994a, 2002a). We wstępie wyjaśnia autor tytuł wzięty z Ewangelii św. Mateusza. Są to

[...] skierowane do Piotra słowa stojących koło pałacu Kajfasza: „na pewno i ty jesteś jednym z nich (tj. uczniów Jezusa), bo i twoja mowa cię zdradza” [...] działo się to w Jerozolimie, w Judei, a święty Piotr pochodził z Galilei i miał regionalną galilejską wymowę (idem 2002a: 3).

Książeczka ta popularyzuje całą wiedzę o dialektach, przedstawianą dotychczas w potężnych i mało zrozumiałych dla przeciętnego czytelnika tomach atlasów i rozpraw dialektologicznych. Zawiera kolejno omówienie poszczególnych zjawisk fonetycznych i morfologicznych. Wszystkie omówienia dokonane są w sposób bardzo przystępny. Poszczególne rozdziały rozpoczyna autor słowami znanych piosenek ludowych lub powiedzeń, np. rozdziałek opowiadający o *a* pochyłonym rozpoczyna się od: „górol jo se górol”. Rozdziałek o wymowie grupy *un* jako *on* rozpoczynają słowa piosenki *Gront to rodzinka*, zaś ten o wymowie gwarowej grupy *chw* rozpoczyna powiedzenie „Fała Bogu”. Po omówieniu wszystkich zjawisk gwarowych daje autor dwie mapy „zasięgów niektórych wyrazów i ich znaczeń w dialektach” oraz indeks wyrazów i zjawisk przedstawionych poprzednio. W kolejnym rozdziale omawia „dzielnice, regiony i ich cechy językowe”, daje wybór tekstów gwarowych w pisowni bardzo uproszczonej, charakteryzuje gwarę w folklorze, w literaturze, gwarowe elementy w języku literackim, na końcu zaś terytorialne zróżnicowanie polszczyzny. Pracę tę czyta się z wzrastającym podziwem dla wielkiej erudycji autora i jego umiejętności prezentowania rzeczy trudnych w sposób przystępny i bardzo interesujący.

A oto następny pomysł Kucały: *Rekonstruowanie gwary* (Kucała 2002b). W artykule tym wskazuje autor sposoby odtworzenia gwary drogą analizowania rymów

literatury ludowej, błędów popełnianych przez uczniów wiejskich w wypracowaniach szkolnych itp. Bardzo interesująca jest też egzemplifikacja i nawiązania do analogicznych badań przeprowadzanych przez innych uczonych, w tym Baudouina de Courtenay i Nitscha.

Przechodzimy do następnej pozycji. To artykuł zatytułowany *Europejskość góralskiego słownictwa* (Kucała 2005), w którym autor – nawiązując do bardzo bogatej literatury przedmiotu – zwraca uwagę na obecność w gwarach góralskich bardzo licznych zapożyczeń z różnych języków: słowackiego, czeskiego, ukraińskiego, rumuńskiego, węgierskiego, albańskiego, serbskiego, niemieckiego. Nie zmienia to faktu, że podstawowe słownictwo używane w tych gwarach jest – jak to słusznie przed laty stwierdził K. Nitsch – na wskroś polskie (ibid.: 187). Na końcu Kucała dodaje:

[...] cofają się obecnie pochodzące z różnych języków dawne nazwy, pojawiają się natomiast nazwy nowe, głównie pochodzenia angielskiego, jak zresztą w całej Polsce. Zamiast *strąg*, *szalasów*, *baców*, *zbójników* pojawiają się *markety*, *puby*, *menedżerowie*, *terroryści*, zamiast *bryndzy* czy *bundzu* je się *ementaler*, zamiast *żentycy* pije się *coca-colę* itd. (ibid.: 188).

Poza wspomnianą już książeczką *Twoja mowa cię zdradza* znajdujemy w twórczości Kucały jeszcze dwie inne pozycje dające ogólny obraz zróżnicowania regionalnego polszczyzny. Jedną z nich jest *Terytorialne zróżnicowanie polszczyzny* (Kucała 1996), drugą – *Gwary i regionalne odmiany polszczyzny w XX wieku* (Kucała 2001). Zgodnie ze stałą metodą stosowaną przez autora w obu pozycjach znajdujemy krótki, przejrzysty, trzymający się konkretów przegląd najważniejszych cech geograficznie różnicujących polszczyznę.

Wiele rzetelnego wysiłku włożył Kucała w ważne dzieło encyklopedyczne, jakim jest *Encyklopedia języka polskiego* (1999), gdzie jest mnóstwo jego artykułów poświęconych poszczególnym dialektom i zjawiskom językowym.

Ostatnią pracą dialektologiczną Mariana Kucały był artykuł zamieszczony w księdze *Symbolae grammaticae in honorem Boguslai Dunaj* zatytułowany *Używanie a pochylonego przez inteligentów pochodzenia chłopskiego* (Kucała 2010). Opisuje w nim bardzo interesujące zjawisko językowe, które zaobserwował u inteligentów pochodzenia chłopskiego wywodzących się z okolic jego rodzinnej Więciórki. (Kucała 1970). Używają oni często dźwięku *ă* (to jest samogłoski będącej dźwiękiem pośrednim pomiędzy *a* i *o*) w miejsce samogłoski *o* w grupie fonetycznej *-oł-*, np. zamiast *anioł* mówią *aniăł*, zamiast *golf* – *găłf*, zamiast *kocioł* – *kociăł* itd. W artykule tym Kucała omawia też inne gwarowe czy regionalne właściwości wymowy tej grupy inteligentów.

Przyglądając się twórczości dialektologicznej profesora Mariana Kucały, stale powinniśmy mieć w pamięci to, że ten obfity i różnorodny, a tak wspaniały dorobek jest tylko częścią całej działalności badacza, który stworzył też znakomite dzieła dotyczące dziejów polszczyzny i współczesnego języka polskiego.

Prace dialektologiczne Mariana Kucały

- 1951a: *Wzmacnianie ruchomej końcówki czasu przeszłego* (wtedy mem poszedł, kupiła gę soli), „Język Polski” XXXI, s. 125–127.
- 1951b: [Dopisek do artykułu S. Pigonia *Słowo o żeńskich nazwiskach na wsi*], „Język Polski” XXXI, s. 183–184.
- 1955a: *Znaczenie i zasięg przymiotników na -ni* (przedni, letni), „Język Polski” XXXV, s. 8–26.
- 1955b: -sacać¹) (-socić) ‘-suwać (-sunąć)’ „Język Polski” XXXV, s. 267–270. [Uzupełnienie artykułu Z. Stamirowskiej. *O wpływie przechodniości i nieprzechodniości czasownika na jego znaczenie indywidualne na przykładzie czasownika suwać, sunąć*, ibid, s. 247–267].
- 1956: *Odpowiedź na uwagi dr Honowskiej*, „Język Polski” XXXVI, s. 238–239.
- 1957a: *Porównawczy słownik trzech wsi małopolskich*, „Prace Językoznawcze PAN” nr 11.
- 1957b: MAGP – *Mały atlas gwar polskich*, red. K. Nitsch, Wrocław – Kraków, t. I, s. LV – punkt 10a – Więciórka, pow. Myślenice, oprac. M. Kucała [materiały z Więciórki znajdują się we wszystkich (tj. 13) tomach tego atlasu, którego wydawanie zakończyło się w roku 1970].
- 1958: *W sprawie etymologii nazwy Kiełtyki*, „Język Polski” XXXVIII, s. 129–131. [Polemika z hipotezą K. Moszyńskiego przedstawioną w recenzji pracy K. Zierhoffera, *Nazwy miejscowe północnego Mazowsza*, „Język Polski” XXXVII, 1957, s. 366–381].
- 1960: [teksty gwarowe: nr 86–89 Więciórka, pow. myślenicki], [w:] K. Nitsch, *Wybór polskich tekstów gwarowych*, wyd. 2. zm. przez autora, Warszawa, s. 111–113.
- 1960a: *O słownictwie ludzi wyzbywających się gwary*, „Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego” XIX, s. 141–154.
- 1969: *O wykorzystaniu niektórych cech gwarowych przy nauczaniu ortografii*, „Język Polski” XLIX, s. 19–22.
- 1971: *Zanikanie kategorii żywotności – nieżywotności w jednej z gwar polskich*, „Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej” X, s. 43–57.
- 1977: *Końcówka -ę biernika l.p. r. żeńskiego przymiotników w świetle nowszych prac dialektologicznych*, „Język Polski” LVII, s. 343–346.
- 1987: OKDA – *Общеславянский диалектологический атлас. Вступительный выпуск. Atlas dialectologique des Carpathes. Tome introductif*, red. Б. Видоески (red. odpowiedzialny), Д. Петрович, С. Реметич, Скопје, s. 44 – punkt 10 – Więciórka, pow. Myślenice, oprac. M. Kucała [materiały z Więciórki znajdują się we wszystkich wydanych tomach tego atlasu].
- 1992: *Związki leksykalne gwary Więciórki (woj. krakowskie) z literackim językiem słowackim*, [w:] W. Boryś, W. Sędzik (red.), *Studia z dialektologii polskiej i słowiańskiej*, Warszawa, s. 9–13.
- 1994a: *Tvoja mowa cię zdradza. Regionalizmy i dialektyzmy języka polskiego*, Kraków.
- 1994b: OLA – *Общеславянский лингвистический атлас, Atlas Linguistique Slave, вступительный выпуск, общие принципы, справочные материалы*, red. В.В. Иванов et al., Москва, s. 96 – punkt 311 – Więciórka, pow. Myślenice, oprac. M. Kucała [materiały z Więciórki znajdują się we wszystkich wydanych tomach tego atlasu].
- 1996: *Terytorialne zróżnicowanie polszczyzny*, [w:] J. Miodek (red.), *O zagrożeniach i bogactwie polszczyzny*, Wrocław, s. 163–169.
- 1997: *Hiperdialektyzacja*, [w:] T. Ampel (red.), *Z polszczyzny historycznej i współczesnej*, Rzeszów, s. 28–34.

- 1998: Punkt 922, [w:] K. Dejna, *Atlas gwar polskich*, t. 1: *Małopolska*, Warszawa, s. 55 [i mapy 3–170].
- 2000: *Polszczyzna dawna i współczesna*, Kraków, s. 293–347 [III *Dialektologia*, przedruki wcześniej publikowanych artykułów; zob. wyżej: 1951a, 1960a, 1971, 1977, 1992, 1996, 1997].
- 2001: *Gwary i regionalne odmiany polszczyzny w XX wieku*, [w:] S. Dubisz, S. Gajda (red.), *Polszczyzna XX wieku. Ewolucja i perspektywy rozwoju*, Warszawa, s. 193–198.
- 2002a: *Twoja mowa cię zdradza. Regionalizmy i dialektyzmy języka polskiego*, wyd. 2. rozsz., Kraków.
- 2002b: *Rekonstruowanie gwary*, [w:] J. Okoniowa, B. Dunaj (red.) *Studia dialektologiczne II*, Kraków, s. 53–59.
- 2005: *Europejskość góralskiego słownictwa*, [w:] M. Madejowa, A. Mlekodaj, K. Sikora (red.), *Góry i góralszczyzna w dziejach i kulturze pogranicza polsko-słowackiego (Podhale, Spisz, Orawa, Gorce, Pieniny). Literatura i język. Materiały z Międzynarodowej Konferencji Naukowej, Kraków – Nowy Targ – Bukowina Tatrzańska, 21–24 października 2004*, Nowy Targ, s. 184–189.
- 2010: *Używanie a pochylonego przez inteligentów pochodzenia chłopskiego*, [w:] R. Przybylska, J. Kąś, K. Sikora (red.), *Symbolae grammaticae in honorem Boguslai Dunaj*, „Biblioteka »LingVariów«”, t. 9, Kraków, s. 193–197.

Literatura

- DEJNA K., 1998, *Atlas gwar polskich*, t. 1: *Małopolska*, Warszawa.
- DOROSZEWSKI W., 1934, *Mowa mieszkańców wsi Staroźreby*, „Prace Filologiczne” XVI, s. 249–278.
- HONOWSKA M., 1956, *Uwagi do artykułu M. Kucały* Znaczenie i zasięg przymiotników na -ni, „Język Polski” XXXVI, s. 235–238.
- KUCAŁA M., 1970, *Staropolskie przykłady podwajania ruchomej końcówki czasu przeszłego*, „Język Polski” L, s. 295–296.
- KUPISZEWSKI W., 1958, recenzja: *Marian Kucała*, Porównawczy słownik trzech wsi małopolskich, „Poradnik Językowy” nr 1, s. 43–46.
- KUREK H., 1995, *Przemiany językowe wsi regionu krośnieńskiego*, Kraków.
- KUREK H., 2003, *Przemiany leksyki gwarowej na Podkarpaciu*, Kraków.
- MAGP: K. Nitsch (red.), *Mały atlas gwar polskich*, t. I, Wrocław – Kraków 1957.
- NITSCH K., 1960, *Wybór polskich tekstów gwarowych*, wyd. 2. zm. przez autora, Warszawa.
- PIGOŃ S., 1951, *Słowo o żeńskich nazwiskach na wsi*, „Język Polski” XXXI, s. 182–183.

Professor Marian Kucała as a dialectologist Summary

The paper presents Marian Kucała's dialectological work in the chronological order. Particular attention has been given to his greatest dialectological achievement, the *Porównawczy słownik trzech wsi małopolskich* (1957; 'A comparative dictionary of three villages in Lesser Poland'), emphasizing its superior cognitive and methodological qualities. While discussing Kucała's various articles, we indicate

his originality and ingenuity. Some of his papers refer to linguistic phenomena from his native village of Więciórka, while others cover the whole of the Polish dialectal area. One work that distinguishes itself among them, is the popular title *Twoja mowa cię zdradza* (1994a, 2002a; 'Your speech betrays you') in which Kucała presents to the unqualified reader the most important of Polish dialectal phenomena in an interesting and easy to understand way. While discussing Professor M. Kucała's dialectological work, one should constantly bear in mind that these rich, diversified and grand achievements constitute only a part of his oeuvre which simultaneously includes works on the history of Polish and the contemporary Polish literary language.